

prof. Marian Oslislo
Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach
Wydział Projektowy



Recenzja dotycząca postępowania o nadanie stopnia doktora w dziedzinie sztuk plastycznych mgr. Mateusza Machalskiego na zlecenie Rady Dyscypliny Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie zgodnie z decyzją Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów.

Dane doktoranta

Mgr Mateusz Machalski studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie na Wydziale Grafiki w latach 2009–2014. Dyplomową pracę magisterską z grafiki (multimedia) i grafiki artystycznej (litografia) obronił z wyróżnieniem. Od 2019 roku pracuje w macierzystej uczelni na Wydziale Grafiki w Pracowni Multimedialnej Kreacji Artystycznej, którą kieruje dr hab. Piotr Welk.

Aktywność twórcza, naukowa, kuratorska i organizacyjna

Zakres zainteresowań twórczych doktoranta jest niezwykle bogaty.

Działa jako grafik i popularyzator szeroko rozumianej kultury.

– Był pięciokrotnym stypendystą Ministra Kultury oraz laureatem programu stypendialnego „Młoda Polska”.

– Jest członkiem Rady Programowej Międzynarodowego Biennale Plakatu w Warszawie, Zarządu Stowarzyszenia Twórców Grafiki Użytkowej, ATyPI (Association Typographique Internationale).

– Laureat nagrody *The best of Design 2018* – Klubu Twórców Reklamy.

– Wyróżniony jako *Ascender 2018* przez Type Directors Club New York – konkursie wyróżniającym najlepszych projektantów na świecie poniżej 35 roku życia.

– Dyrektor artystyczny magazynu *Newonce* i *Warsawholic*.

Zaprojektował ponad 30 rodzin krojów pisma, licznych krojów korporacyjnych i multiskryptowych

Jest autorem ponad 100 identyfikacji wizualnych dla instytucji oraz różnego rodzaju wydarzeń.

Pełnił funkcję kierownika zespołu odpowiedzialnego za digitalizację kroju pisma *Brygada 1918*, której premierę ogłosił Prezydent RP Andrzej Duda.

Autor międzypokoleniowego projektu *Bona Nova*, realizowanego wspólnie z Andrzejem Heidrichem, twórcą polskich banknotów.

Jest współzałożycielem grupy produkcyjno-kreatywnej *Borutta*, fundacji *Respect wwa* oraz fundacji *Nowolipki*.

Autor licznych tekstów i artykułów dotyczących projektowania graficznego/typografii oraz szeroko pojętej kultury wizualnej.

Prowadzi projekty badawcze, organizuje warsztaty oraz branżowe wykłady w Polsce i za granicą.

Jest organizatorem licznych wystaw oraz wydarzeń kulturalnych. Wiele z nich jest związanych ze społecznością akademicką warszawskiego ASP. Jego działalność ma niewątpliwą wpływ na prestiż macierzystej uczelni.

Równolegle do pracy projektowej zajmuje się malarstwem oraz działaniami performance –

brał udział w wielu wystawach grupowych oraz ponad dziesięciu pokazach indywidualnych. Szczegółowy wykaz swoich aktywności doktorant zamieścił w materiałach przewodowych.

Jeżeli miałbym wyróżnić którąś z licznych aktywności twórczych doktoranta w sposób szczególnie, byłby to projekt *Brygada 1918*. Projekt powstał w ramach programu *Niepodległa* i dzięki wsparciu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Machalski kierował w nim zespołem badawczym (Borys Kosmynka, Przemysław Hoffer, Anna Wieluńska), który podjął się rewitalizacji historycznego kroju pisma *Brygada*, na podstawie matryc znalezionych przez Janusza Pawła Tryzno w Muzeum Książki Artystycznej w Łodzi. Zespół stworzył krój pisma obejmujący sześć jego odmian, cyt.: *Mamy nadzieję, że poprzez użytkowanie projektu Brygada 1918 przyczyni się do budowania świadomości na temat projektowania krojów pisma – dziedziny o tak istotnym charakterze kulturotwórczym*. Projekt znalazł już kilka milionów użytkowników w Polsce i na świecie. Został również rozbudowany o język wietnamski, cyrylicę, IPA oraz grekę, co wzmacnia jego popularyzację. Krój pisma *Brygada 1918* jest używany przez ministerstwa oraz kancelarię Premiera RP i Prezydenta RP. Machalski jest twórcą, który z niezwykłą konsekwencją i zaangażowaniem walczy o jakość naszej współczesnej kultury wizualnej, to rzecz absolutnie nie do przecenienia!

Nagrody i wyróżnienia

Doktorant jest laureatem znaczących nagród i wyróżnień, m.in.:

Type Directors Club New York – ASCENDER 2018

KTR 2018 – GRAND PRIX, The Best of Show, Bona Nova

KTR 2018 – Złoty miecz w kategorii Design 2018, Bona Nova

KTR 2017 – Srebrny Miecz w kategorii Design 2017, RWE

Agrafa 2014 – Srebrny Medal

Graduation Projects – Najlepsze dyplomy 2014

Praca doktorska

Mgr Mateusz Machalski zaprojektował rodzinę 10 odmian kroju pisma **Change (Аα, Изменить, ау đŏi)**. Każda odmiana liczy ponad 4000 znaków. Krój przeznaczony jest do skomplikowanych składów naukowych oraz pracy przy transkrypcjach dawnych tekstów.

Promotorem pracy doktorskiej jest prof. Lech Majewski.

Ocena dysertacji doktorskiej i dzieła artystycznego

Mateusz Machalski dysertację doktorską zatytułował: *W poszukiwaniu tożsamości – Typografia jako medium wypowiedzi artystycznej*. Tekst zaczyna się zdaniem, cyt.: *Pismo stanowi zdecydowanie jeden z najważniejszych wynalazków ludzkości*. W dalszej części doktorant przedstawia historyczne aspekty rozwoju pisma i cywilizacji, pisze o starożytnych, którzy w różnych kulturach często przypisywali powstanie pisma bogom. Podkreśla znaczenie pisma w rozwoju cywilizacji.

Bardzo szybko w swoich rozważaniach przechodzi do czasów współczesnych i zadaje pytanie, czy są nam dzisiaj potrzebne nowe kroje pism? Cyt.: *Dzisiejsi typografowie i graficy mają dostęp do setek*

tysięcy różnych krojów pisma – każdy z nich ma inne przeznaczenie. Zdaniem doktoranta odpowiedzialność za ten stan rzeczy ponosi nieodparta ciekawość dizajnerów, projektantów pisma, którzy ciągle poszukują nowych rozwiązań, by w ten sposób odpowiadać na zapotrzebowanie rynku. Graficy projektowi mają różne przyzwyczajenia, jedni używają często tych samych kilku fontów i są w stanie z ich pomocą przekazać proponowane treści. Inni ciągle poszukują nowych środków ekspresji, by ich projekty lepiej wpisywały się we współczesny obraz kultury wizualnej. Nowsze technologie dają dizajnerom możliwości projektowania i stosowania najnowszych krojów w różnych kanałach informacyjnych. Technologie cyfrowe ciągle poszerzają nasze przestrzenie komunikacyjne. Dizajnerzy muszą się do nich w swojej pracy odnosić. Jak pisze doktorant, jest wielu odbiorców na rynku żywo zainteresowanych nowymi produktami z obszaru graficznego dizajnu. Wiele branż na globalnym rynku walczy o swój oryginalny wizerunek, co otwiera szerokie pole do działania dla tego typu projektowania. To na pewno dobra wiadomość dla coraz liczniejszej grupy projektantów i artystów wizualnych.

Doktorant podkreśla fenomen pracy projektanta pisma, który podlega ścisłym rygorom. Mam tu na myśli niezmienną konstrukcję każdego z literarnych znaków, którą dizajner musi respektować. Nawet przy bardzo awangardowych rozwiązaniach formalnych wszystko sprowadza się do czytelności. Tu funkcja ma duży wpływ na formę. W pracy kreatywnej ograniczenia, z jakimi musi się zmierzyć projektant, często dają bardzo dobre rezultaty. To oczywiście nic nowego, wielu twórców z różnych obszarów sztuki i dizajnu potwierdza to w swojej pracy.

Machalski analizuje w jaki sposób narzędzia, którymi posługiwali się piszący, czy też materia, w której utrwalano zapis determinowały kształt liter. Ciekawe jest spostrzeżenie doktoranta na temat lokalnych kultur i wpływu wizualnej tradycji danego regionu na kształt znaków literarnych tam projektowanych, cyt.: *W tym kontekście zawsze interesowało mnie, że w świecie typografii nie występuje zjawisko globalnej wioski.*

Moim zdaniem krój pisma podlega w znacznym stopniu takim samym prawom jak moda. Niektóre produkty szybko znikają z rynku, inne wraz z upływającym czasem stają się wytworami klasycznymi i służą nam dłużej.

W Autoreferacie Machalski snuje interesujący wątek dotyczący historycznego aspektu rozwoju druku, typografii, projektowania czcionek i fontów, cyt.: *Rok 2016 przyniósł kolejną dużą zmianę – było nią wprowadzenie krojów wariacyjnych, czyli takich, w których grubości liter oraz ich szerokości są modelowane pomiędzy masterami. Dzięki temu użytkownik sam może dostosować dokładnie taką odmianę, jakiej potrzebuje w projekcie.*

We fragmencie doktorskiej dysertacji zatytułowanym *Typografia i sztuka* autor sugeruje, iż współcześni projektanci krojów pism są stosunkowo mało znani i w sumie mało doceniani. Polemizowałbym z tym stwierdzeniem. Po pierwsze, wydaje mi się, że współczesne demokratyczne media dają większe możliwości promocji niż dawniej. Po drugie, choć oczywiście trudno porównać popularność dizajnerów do tej, jaką cieszą się gwiazdy sportu czy muzyki pop, to jednak są twórcy, jak Spiekermann, Bilak, Brody czy Majoor i wielu innych, którzy jednak funkcjonują w świadomości wcale nie tak małego grona zainteresowanych współczesną kulturą wizualną. Po trzecie wreszcie, wiedza na temat typografii, litery i dostęp do światowej literatury branżowej w ciągu minionych dwudziestu lat w naszym kraju zmieniły się na lepsze w sposób diametralny.

Są w dysertacji fragmenty, w których moim zdaniem autor niepotrzebnie rozwodzi się nad „oczywistymi oczywistościami”, cyt.: *Dobry krój pisma jest w stanie wzmocnić wagę komunikatu, natomiast dobrany niewłaściwie zupełnie go osłabić.* Szczęśliwie, niewiele znajdziemy tego typu rozważań. Dysertacja stanowi interesującą opowieść profesjonalnego projektanta krojów pisma

o własnej drodze twórczej, fascynacjach i inspiracjach, które pozwoliły mu podjąć się rozwiązanie złożonego problemu projektowego stanowiącego przedmiot pracy doktorskiej.

Machalski pisze jak wielki wpływ mają na niego podróże. Proces, który pozwala mu zapamiętywać i gromadzić obrazy, mogące mieć stymulujący wpływ na jego twórczość, określa mianem *Visual Diary*. Inspiracje wizualne, jakich doświadcza w trakcie wędrówek po świecie inicjują wiele jego aktywności twórczych.

Podróże do Azji Centralnej, Meksyku czy na Bałkany szczególnie zapadły mu w pamięć. Złożoność aspektów historycznych i społecznych tych regionów, wzajemne przenikanie się kultur tworzy wizualną mozaikę, która jest dla niego wielkim źródłem inspiracji.

Autor cytuje dosyć kontrowersyjną, nieznaną mi wcześniej wypowiedź Davida Carsona „*nigdy nie myl czytelności z komunikatywnością*”. Tak modny u schyłku XX w. kalifornijski dizajner najwyraźniej nadal inspiruje młodych grafików. Machalski przytacza to zdanie w kontekście swoich obserwacji związanych z oryginalną informacją wizualną, jaką widział w Nikaragui. Dotyczy ona lokalnej komunikacji autobusowej. Trochę żałuję, że trudno będzie mi sprawdzić osobiście jak działa, mogę jedynie wierzyć doktorantowi na słowo.

W dalszej części dysertacji Machalski pisze, cyt.: *Trudno byłoby mi znaleźć inną gałąź projektowania graficznego, która rozwijałaby się równie szybko, a jednocześnie pozostawałaby w zupełnym cieniu. Wydaje mi się, że graficy nie doceniają typografii podobnie jak zwykli użytkownicy nie doceniają wynalazku pisma. Typografia i pismo po prostu są – i wydają się przezroczyste.*

Tu po raz kolejny pozwolę sobie nie zgodzić się z doktorantem. Typografia jest w komunikacji wizualnym szkieletem, konstrukcją na której buduje się przekaz. Wie o tym każdy rozumny grafik projektant. Oczywiście dotyczy to komunikatów, które zawierają tekst.

Ten, kto zajmuje się graficznym dizajnem, wie, iż na co dzień właśnie z tego typu problemami projektowymi, najczęściej mierzy się grafik. Pomimo utyskiwań na współczesną kulturę wizualną, w której obraz wypiera tekst, moim zdaniem właśnie przekaz tekstowy będący częścią przekazu wizualnego pełni w naszym współczesnym komunikowaniu pełni ciągle rolę pierwszoplanową, zdecydowanie dominując nad obrazem. Jeżeli zwykli użytkownicy nie doceniają wynalazku pisma, to dlatego, że jest niczym powietrze w naszym życiu. Oddychamy nim, ale tak naprawdę rzadko o nim myślimy. Z punktu widzenia profesjonalnych grafików problem ten oczywiście wygląda zupełnie inaczej, ale na miejscu autora nie popadałbym w zbytni pesymizm. Myślę, że nie jest aż tak źle.

Doktorant podkreśla jak ważna jest dzisiaj dla projektanta pisma dogłębna wiedza w zakresie historii i doświadczeń twórców krojów pisma sprzed wieków. Co więcej, musi być ona poparta wieloma próbami, projektami, które po latach zazwyczaj nie wytrzymują próby czasu. Są jednak fundamentem, na którym mogą powstać dzieła znaczące, cyt.: *Teraz rozumiem, że nawet jeżeli świat nie potrzebuje tych projektów, to są one potrzebne samemu typografowi, by zaczął on wreszcie sprawnie poruszać się po różnego rodzaju stylistykach. Można to porównać do pracy XVII-wiecznych francuskich mnichów, którzy potrafili pisać ponad czterdziestoma stylami kaligraficznymi.*

Machalski w pracy badawczej podjął się rozwiązania konkretnego problemu, cyt.: *Od samego początku mojemu projektowi doktoranckiemu towarzyszyło zagadnienie, o którym dowiedziałem się od użytkowników pracujących przy transkrypcjach tekstów oraz skomplikowanych składach naukowych. Wielu z nich wykorzystuje znaki, które praktycznie nie występują w ogólnodostępnych*

krojach pisma. Chodzi zarówno o archaiczne znaki z łaciny, samokotwiczące się znaki diakrytyczne oraz setki znaków interpunkcyjnych.

Wyniki, jakie przyniosła jego wieloletnia praca są znaczące. Machalski jest przykładem twórcy świadomego, podejmującego w swojej pracy tematy niezwykle złożone i skomplikowane, a jednocześnie ważne społecznie.

Częścią pracy doktorskiej jest również prezentacja/instalacja stworzona z luster o wymiarach 700x1000, z nadrukowanymi na nich znakami litericznymi będącymi częścią składową zaprojektowanego kroju pisma. To rodzaj impresji na temat głównej części doktoratu, interesujący pomysł prezentacji problemów, z jakimi musiał zmierzyć się doktorant.

Realizacja jest wyrafinowana estetycznie, choć z jednym małym zastrzeżeniem. Wydaje mi się, że gdyby doktorant wydrukował grafikę na wewnętrznej stronie szyby i dopiero wtedy pokrył ją lustrem, uzyskany efekt byłby o wiele lepszy. Nadruk liter na powierzchni szyby stwarza niepotrzebny dodatkowy cień na lustrze, regularny pattern, który jest dokładnym powieleniem kompozycji. Występuje dublowanie formy litery i to trochę przeszkadza. Jednak sam moment, gdy przeglądamy się w lustrze i gęstocze liter wywołuje niesamowite wrażenie, wprowadzając wielu widzów w rejony nie tak oczywiste.

Konkluzja

Dzieło przedstawiane w przewodzie doktorskim Mateusza Machalskiego świadczy o dojrzałości autora, odpowiedzialności i niezwyklej konsekwencji w jego realizacji. Doktorant przeprowadził szeroki zakres badań, na podstawie których stworzył złożoną i wielowątkową rodzinę krojów pisma służących do skomplikowanych składów naukowych oraz transkrypcji tekstów dawnych. Podjęcie tematu typografii multiskryptowej, rozmach z jakim to uczynił i osiągnięty rezultat jest godny uwagi. To gruntownie wykształcony twórca wizualny, znający i rozumiejący tradycję i jej znacznie, doskonale jednocześnie poruszający się w najnowszych technologiach cyfrowych. Cechuje go niezwykła aktywna i wszechstronna działalność na wielu polach. Jego profesjonalne doświadczenia mają bezpośrednie przełożenie w pracy pedagogicznej. Jawi się jako osoba niezwykle zaangażowana w życie uczelni i społeczności akademickiej. To artysta-projektant, którego interesuje odpowiedzialny dizajn, czego dał w swojej twórczości liczne przykłady.

Po zapoznaniu się z dorobkiem twórczym i działalnością pedagogiczno-organizacyjną mgr. Mateusza Machalskiego, stwierdzam, że jego osiągnięcia spełniają wymogi Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku (Dz.U. z 2016 poz. 882), stawiane kandydatom do stopnia doktora w dziedzinie sztuk plastycznych, dyscyplinie sztuki piękne.

